

TEZE

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

historie – české dějiny

Josef Tomeš

**Česká strana státoprávně pokroková
(1908–1918)**

**Czech Constitutional Progressive Party
(1908–1918)**

vedoucí práce: Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

2013

Téma

Disertační práce je věnována historii České strany státoprávně pokrokové, působící v letech 1908–1918. Tato strana představuje v mnohém jedinečný subjekt české politiky posledních let před první světovou válkou i následující dramatické doby válečné. Přestože nepatřila k velkým a vlivným stranám, výrazně se uplatňovala na dobové politické scéně, kde většinou hrála roli solitéra, reprezentována četnými vyhraněnými individualitami. Působila pouze deset let, z toho šest let ve standardních mírových poměrech, ale v období převratných historických událostí a zkoušek, v němž se opakovaně charakteristicky zapsala do českých dějin 20. století.

Vznikla v dubnu 1908 sloučením dosavadních stran radikálně pokrokové a státoprávní, ustavených v samém závěru 19. století v důsledku rozpadu a postupné ideové a politické diferenciaci pokrokového hnutí devadesátých let. Na „pokrokářský“ odkaz navazovala v nových podmínkách důsledně uplatňovaným požadavkem obnovy samostatného českého státu na základě českého historického státního práva, politické demokratizace i sociálních reforem, radikální opozice proti vládě a dynastii a samostatné české zahraniční politiky, přesahující obzor rakousko-uherského soustátí. V řadách svých členů a stoupenců sdružovala část nacionalisticky a přitom demokraticky orientovaných středních vrstev, především inteligence, kterou zde vedle četných učitelů, právníků (advokátů) a lékařů reprezentovali i mnozí významní představitelé dobové české vědy a kultury. Nepočteně byla zastoupena v poslanecké sněmovně předlitavské říšské rady a v českém zemském sněmu; na širší veřejnost působila zejména prostřednictvím svého deníku *Samostatnost* a svého krajinského tisku.

Zvláštní pozornost věnovala vývoji mezinárodní situace a zdůrazňovala potřebu uvést českou otázku na evropské a světové fórum. Předpovídala brzké vypuknutí globálního válečného konfliktu a doporučovala využít jej pro mezinárodní řešení české otázky s pomocí velmocenských soupeřů rakousko-uherské monarchie. Jako vůbec první z českých politických stran se již před první světovou válkou programově rozešla s Rakousko-Uherskem a vyslovila se pro samostatný český stát i mimo rámec podunajské říše, vytvořený za předpokládané válečné konflagrace s podporou dohodových mocností. Tak anticipovala cesty českého protirakouského odboje za první světové války, na němž se od počátku aktivně podílela, ať už na domácí či na zahraniční frontě.

V prvních válečných letech čelila perzekuci, nicméně zásadově vystupovala proti prorakouskému aktivismu nemalé části českého politického tábora a byla zastoupena v centru domácí rezistence (tzv. Maffii). V roce 1917 se při opětovném zahájení činnosti parlamentu prezentovala samostatným radikálně státoprávním prohlášením svých poslanců,

koncipovaným fakticky z pozic odboje. Od léta 1917 se účastnila všech jednání o koncentraci českého politického stranictví a v únoru 1918 splynula s několika dalšími českými občanskými stranami v novou stranu, nazvanou Česká státoprávní demokracie, jež se po vzniku Československé republiky, v březnu 1919, reorganizovala v Československou národní demokracii.

Zhodnocení pramenů a literatury

Prameny, o něž se můžeme při studii dějin státoprávně pokrokové strany opřít, jsou limitovány její povahou a významem. Malá, převážnou částí české veřejnosti celkem přezíraná „sekta“ se netěšila zvláštní pozornosti vládních kruhů, státních úřadů ani policie, vědomých si jejího minimálního politického vlivu, a nezanechala žádný soustavný výkaz své činnosti ve formě oficiálního stranického archivu. Ve fondech policejního prezidia a prezidia pražského místodržitelství v Národním archivu v Praze se najdou pouze sporadické policejní zprávy o průběhu některých státoprávně pokrokařských schůzí, neumožňující zjistit jejich hodnocení ze strany úředních míst.

Bohatou dokumentaci k dějinám strany skýtá ovšem rozsáhlá písemná pozůstalost jejího čelného představitele a ideologa dr. Antonína Hajna v Archivu Národního muzea v Praze, reprezentující vlastně stranický archiv.¹ V řadě kartonů této pozůstalosti najdeme nejrozličnější dokumenty od programových konceptů, seznamů stranických funkcionářů v jednotlivých místech, knihy protokolů výkonného výboru a záznamů o finančních darech přes volební letáky, organizační funkcionářské bulletiny, propagační brožury a výstřižky z různých periodik až po osobní korespondenci vedoucích funkcionářů. Nechybí zde ani materiály ke komemoraci strany, její role a ideového odkazu po jejím zániku, doklady o setkáních jejích členů, vzpomínkových akcích k různým výročím a stycích jejích bývalých funkcionářů. Další pramenný materiál (většinou korespondenci) nalezneme v pozůstalostech některých stranických aktivistů, například ve fondu Viktora Dyka v Literárním archivu Památníku národního písemnictví,² ve fragmentech pozůstalosti Antonína Kaliny v Archivu Národního muzea³ i v Archivu Ústavu T. G. Masaryka.⁴

---

¹ Písemná pozůstalost Antonína Hajna byla po smrti svého zůstavitele v roce 1949 předána podle jeho závěti do tehdejšího Literárního archivu Národního muzea a odtud roku 1953 přešla do Literárního archivu Památníku národního písemnictví. V roce 1963 byla větší část pozůstalosti delimitována do Archivu Národního muzea, menší část, jež obsahovala materiály vztahující se k literatuře a spisovatelům, mimo jiné početná dykiána, zůstala v Literárním archivu Památníku národního písemnictví až do roku 1990, kdy byla předána do Archivu Národního muzea a připojena ke kmenové části Hajnovy pozůstalosti, krátce předtím (roku 1989) uspořádané. Dokumenty, vztahující se k historii České strany státoprávně pokrokové, obsahují kartony 121–128.

² Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Viktor Dyk a Zdeňka Hásková.

³ Archiv Národního muzea, fond Antonín Kalina.

Cenným pramenem pro poznání činnosti strany ve „vysoké“ i místní politice v předválečném období zůstává její tisk, především ústřední list, posléze deník *Samostatnost*, podrobně referující o schůzích stranických orgánů, přinášející znění projevů státoprávně pokrokářských poslanců na říšské radě či českém zemském sněmu a v úvodnicích i komentářích projevující stranickou linii ke konkrétním událostem a problémům české, vnitrorakouské i mezinárodní politiky. O působení strany v jednotlivých krajích vypovídají její regionální (krajinské) listy. Ideologii strany, především její chápání českého nacionalismu, přibližuje její neoficiální „teoretický“ časopis *Pokroková revue*. Při rekonstrukci činnosti strany za první světové války se však o její tisk můžeme opřít jen z malé části, protože všechna státoprávně pokrokářská periodika byla na počátku války zastavena. Až od konce srpna 1917 mohla strana vydávat týdeník *Neodvislost*, který už jenom zdokumentoval posledních pět měsíců její samostatné existence, podrobně referoval o její roli při koncentraci českého politického stranictví a nakonec i o jejím likvidačním sjezdu. Ke stranickému tisku se váží i brožury, představující politický program a organizační strukturu strany, nebo obhajující její stanovisko k zásadním problémům české politiky či k aktuálním politickým událostem.

Pochopení zahraničně politických snah strany v předválečném období i poznání originální osobnosti jednoho z jejích vůdčích novinářských mluvčích a ideologů prostředkují soubory článků dr. Lva Borského z let 1908–09 a z roku 1914 *Před válkou o válce* (1920) a *Z civilního generálního štábu* (1924).⁵

Do vnitřního života strany nám umožňují nahlédnout mnohé memoáry jejích představitelů, jež jsou také hlavním pramenem pro působení strany v prvních třech letech první světové války, kdy byla její oficiální činnost utlumena a o důvěrných jednáních jejího vedení, natož o odbojové činnosti jejích členů se nepoživovaly protokoly. Zvláštní místo mezi nimi mají Dykovy dvoudílné *Vzpomínky a komentáře* (1927),⁶ představující jakousi literární kroniku strany v letech 1911–1918, ale i další memoárové publikace⁷ a jednotlivé stati, uveřejňované v novinách a časopisech zejména ve dvacátých letech a ve své převážné většině pak shrnuté v souboru Dykovy publicistiky z let 1917–1931 *O národní stát*.⁸ Tyto texty se vyznačují zvláštním smyslem pro historický detail, pro charakteristiku protagonistů i pro kritickou sebereflexi. Osobitým pramenem k historii státoprávně pokrokové strany, autorovy vlastní činnosti v ní a dobové české politiky vůbec jsou i některá beletristická díla Dykova,

---

⁴ Archiv Ústavu T. G. Masaryka, fond TGM, fond Edvard Beneš, fond Ústav T. G. Masaryka.

⁵ Lev BORSKÝ, *Před válkou o válce*, Praha 1920; TÝŽ, *Z civilního generálního štábu*, Praha 1924.

⁶ Viktor DYK, *Vzpomínky a komentáře. 1893–1918*. Kniha první a druhá, Praha 1927.

⁷ Viktor DYK, *Tichý dům*, Praha 1921; *Inter arma*, Praha 1928; *Ovzduší mých studentských románů*, Praha 1931.

⁸ Viktor DYK, *O národní stát. 1917–1931*, I–VII, Praha 1932–38.

včetně poezie, reagující velmi lapidárně na mnohé epizody a jevy z tehdejší politické scény a často sugestivně vyjadřující vyhraněné ideové postoje.⁹ Vývoj vztahu Viktora Dyka a T. G. Masaryka, respektive pokrokářství a realismu dokumentuje Dykova polemická publikace *Ad usum pana presidenta republiky* (1929).¹⁰

Dále je třeba připomenout početné vzpomínkové články, publikované v meziválečném období především v Hajnově týdeníku *Samostatnost*, v revui *Nové Čechy*, v časopisu *Naše revoluce* i jinde a přesahující často memoárový žánr směrem k historicko-dokumentární studii. Některé pro toto téma relevantní memoáry byly vydány (například *Vzpomínky na první odboj* Miroslava Plesingera-Božinova¹¹), mnohé zůstávají zatím v rukopise, mezi nimi soubor retrospektivních politických úvah a vzpomínkových reminiscencí Aloise Hajna, napsaných za druhé světové války a bezprostředně po ní,¹² rozsáhlá memoárová pozůstalost dr. Vlastimila Klímy,¹³ rukopis pamětí doc. dr. Jana Kaprasa, zaznamenávající i vzpomínky jeho otce, prof. dr. Jana Kaprasa,¹⁴ a Josefa (Jóži) Davida,¹⁵ celek pamětí dr. Antonína Kloudy¹⁶. Rámcové zmínky o státoprávně pokrokové straně či jejích představitelích najdeme rovněž v Masarykově *Světové revoluci* (první vydání 1925),¹⁷ v Benešově *Světové válce a naší revoluci* (1927),¹⁸ v Macharově vzpomínkové knize *Pět roků v kasárnách* (1927),¹⁹ nebo v nedávno vydaném deníku Z. V. Tobolky z doby první světové války²⁰.

Do zorného úhlu pozornosti českého dějepiscevtví vstoupila strana jednak meritorně, ať už ve svém celku (charakter a působení strany jako takové) či v detailu (dílejší aktivity strany, respektive jejích představitelů), jednak rámcově v kontextu dějin určitých politických směrů a procesů (pokrokové hnutí, český státoprávní radikalismus a nacionalismus na počátku 20.

---

⁹ Například: Viktor DYK, *Satiry a sarkasmy*, Praha 1905; *Pohádky z naší vesnice*, Praha 1910; *Příhody. Ironie a smutky*, Praha 1911; *Prohrané kampaně*, Praha 1914; *Můj přítel Čehona*, Praha 1925.

¹⁰ Viktor DYK, *Ad usum pana presidenta republiky*, Praha (první vydání květen, druhé vydání září) 1929.

¹¹ Miroslav PLESINGER-BOŽINOV, *Vzpomínky na první odboj*, ed. Eduard Kubů, Praha 1997

¹² Archiv Ústavu T. G. Masaryka, fond Ústav T. G. Masaryka I, karton 79, složka 27, rukopis Aloise Hajna (bez celkového názvu; názvy mají pouze jednotlivé kapitoly).

¹³ Archiv Národního muzea, fond Vlastimil Klíma, karton 1–5, zvláště pak rukopis *Dva odboje – První odboj*, karton 2, složka 2. – Vlastimil KLÍMA, *1938: Měli jsme kapitulovat?*, ed. Robert Kvaček, Josef Tomeš, Richard Vašek, Praha 2012.

¹⁴ Jan KAPRAS ml., *Paměti*, rukopis (v majetku rodiny Kaprasovy, kopie v archivu autora).

¹⁵ Józsa DAVID, *Paměti*, rukopis (v majetku JUDr. Milana Davida, kopie v archivu autora).

¹⁶ Antonín KLOUDA, *Vlastní životopis*, rukopis, čítající 1080 stran, v majetku rodiny Kloudovy, jedna kopie uložena v Archivu Ústavu T. G. Masaryka; z rukopisu bibliofilsky vydán nákladem rodiny výbor pod titulem: JUDr. Antonín KLOUDA, *Výbor z „Vlastního životopisu“ doplněný poznámkami ilustracemi*, Praha 2012.

¹⁷ T. G. MASARYK, *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, ed. Jindřich Srovnal, Praha 2005 (Spisy TGM, sv. 15) – poslední, kritické vydání.

¹⁸ Edvard BENEŠ, *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa*, díl I–III, Praha 1927.

¹⁹ Josef Svatopluk MACHAR, *Pět roků v kasárnách. Vzpomínky a dokumenty*, Praha 1927.

²⁰ Zdeněk Václav TOBOLKA, *Můj deník z první světové války*, ed. Martin Kučera, Praha 2008.

století, první odboj), anebo historických epoch (počátek 20. století, první světová válka), případně novodobých českých dějin vůbec.

První příspěvky k historii České strany státoprávně pokrokové byly napsány nedlouho po jejím zániku, v průběhu dvacátých let, a vztahovaly se zejména k jejímu působení v českém odboji za první světové války. Většinou šlo o články, publikované v časopisech a sbornících (*Nové Čechy*, *Samostatnost*, *Naše revoluce*), či drobné samostatné publikace, jejichž autory byli vesměs přímí účastníci zachycených událostí, mezi nimi i profesionální historici (Jaroslav Werstadt²¹) či publicisté s univerzitním historickým vzděláním (Antonín Hajn, Jaromír Malý, Lev Borský), mající smysl pro zpracování a reflexi nedávné minulosti a role své strany v nich. Krátký časový odstup a míra osobní zasvěcenosti se pozitivně promítla do materiálové hodnoty uvedených prací, vynikajících bohatou a přesnou faktografií a přes občasná explicitní osobní svědectví nepřecházejících do memoárového žánru. Subjektivní prožitek, projevující se místy přeceněním role vlastní strany, přitom zásadně nesnižoval autenticitu jejich dějepisné výpovědi. Tyto práce posléze vytěžila a shrnula Milada Paulová ve svých *Dějínách Maffie*, v nichž se do té doby nejkompaktněji vyrovnala se specifickým podílem státoprávních pokrokářů v prvním odboji.²²

Historickým kořenům strany se věnovaly práce o dějinách pokrokového hnutí devadesátých let 19. století a jeho vyústění, jež se objevovaly již před první světovou válkou a dále ve dvacátých a třicátých letech, kdy byl odkaz pokrokářství připomínán jako jedna z konstitutivních tradic samostatného československého státu. Významnou úlohu zde sehrál Antonín Hajn, a to nejen svými vlastními díly,²³ ale především soustavnou pozorností, kterou tomuto hnutí a jeho dědictví věnoval na stránkách svého meziválečného týdeníku *Samostatnost*, ale též Ema Čapek a jeho revue *Nové Čechy*, Jaromír Malý a Jaroslav Werstadt.²⁴

Po druhé světové válce se pro nastupující marxistické dějepisce stala historie pokrokového hnutí a následného pokrokářského stranictví marginálním tématem. Teprve na počátku šedesátých let byla tato problematika znovu otevřena díly Jana Havránka a Františka

---

²¹ Jaroslav WERSTADT, *Od České otázky k Nové Evropě*, Praha 1920; Jaroslav WERSTADT – Lev SYCHRAVA, *Československý odboj*, Praha 1923.

²² Milada PAULOVÁ, *Dějiny Maffie. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914–1918*, díl 1 a 2, Praha 1937 a 1939.

²³ Antonín HAJN, *Výbor prací 1889–1909*, I–III, Praha 1912–13 (zvláště díl I: *Pokrokové hnutí let devadesátých*); TÝŽ, *Naše poslání. Šest kapitolek o minulosti a budoucnosti*, Praha 1918 (nástin dějin pokrokářství od konce osmdesátých let 19. století do roku 1918).

²⁴ Ema ČAPEK, *Literatura pokrokového hnutí*, Praha 1928; Jaromír MALÝ, *Soupis literatury o pokrokovém hnutí*, *Samostatnost* 1, 1924, č. 1, 21. 2. 1924; Jaroslav WERSTADT, heslo *Pokrokové hnutí*, in: Ottův slovník naučný nové doby, IV/2, Praha 1937, s. 1198–1200.

Červinky *Počátky a kořeny pokrokového hnutí studentského na počátku 90. let 19. století* (1961)²⁵ a *Boje a směry českého studentstva na sklonku minulého a počátku našeho století* (1962).²⁶ Z Červinkova semináře vzešla pozoruhodná diplomová práce Jana Galandauera *Vývoj strany radikálně pokrokové v letech 1897–1904* (1960), zčásti posléze roku 1964 publikovaná v Českém časopise historickém²⁷ a průkopnický zahajující postupné zpracování vývoje pokrokářského stranictví. Mimo „hlavní proud“ tehdejší české historiografie vyšla v roce 1968 závěrečná část *Dějin Maffie* Milady Paulové, připomínající významnou roli státoprávních pokrokářů v domácím odboji za první světové války.²⁸

V normalizačním období, kdy byla „pokrokářská“ tematika v oficiálním dějepisectví opět odsunuta do pozadí, vznikly cenné studie brněnského historika Jiřího Malíře o specifickém fenoménu moravského pokrokařství.²⁹ Dobovým ideologickým poplatnostem se vymykaly i dvě diplomové, respektive rigorózní práce, vzešlé ze semináře Roberta Kvačka na pražské filosofické fakultě a mapující další monograficky nezpracované úseky dějin českého pokrokového hnutí: práce Lubora Václavů *Rozpad pokrokového hnutí 1894–1897* (1974),³⁰ časově předcházející výše uvedené studii Galandauerově, a práce Josefa Tomeše *Česká strana státoprávně pokroková v letech 1908–1914* (1979),³¹ v podstatně zkrácené podobě publikovaná roku 1982 v tematickém sborníku k dějinám českých politických stran.³² Obě práce se mimoděk dostaly do korelace se syntézou Otty Urbana *Česká společnost 1848–1918* (1982)³³, kde byla pokrokařství věnována zasvěcená pozornost.

Zásadní význam pro výzkum dějin českého pokrokařství v široké perspektivě měla v sedmdesátých a osmdesátých letech badatelská a pedagogická činnost Jana Havránka, jehož vliv vzdor tehdejším objektivním překážkám pronikal zejména do aktivního a iniciativního prostředí severoamerické historiografické bohemistiky, zčásti též do okruhu bohemistiky rakouské, německé (respektive západoněmecké) a posléze i ruské.

---

²⁵ Jan HAVRÁNEK, *Počátky a kořeny pokrokového hnutí studentského na počátku 90. let 19. století*, Sborník příspěvků k dějinám Univerzity Karlovy, II, sv. 1, Praha 1961, s. 5–28.

²⁶ František ČERVINKA, *Boje a směry českého studentstva na sklonku minulého a počátku našeho století*, Praha 1962.

²⁷ Jan GALANDAUER, *Politické dědictví Omladiny a pokrokového hnutí po roce 1897*, Československý časopis historický, 12, 1964, č. 6, s. 797–818.

²⁸ Milada PAULOVÁ, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*, Praha 1968.

²⁹ Jiří MALÍŘ, *Pokrokové hnutí na Moravě v letech 1898–1906*, Sborník filosofické fakulty brněnské univerzity, C 21–22, , 1975, s. 101–122; *Pokrokové hnutí na Moravě II. Vznik a vývoj Moravské pokrokové strany*, Sborník filosofické fakulty brněnské univerzity, C 25–26, 1978–79, s. 99–129.

³⁰ Lubor VÁCLAVŮ, *Rozpad pokrokového hnutí 1894–1897*, diplomová práce FF UK, Praha 1974.

³¹ Josef TOMEŠ, *Česká strana státoprávně pokroková v letech 1908–1914*, rigorózní práce FF UK, Praha 1979.

³² Josef TOMEŠ, *Česká strana státoprávně pokroková v letech 1908–1914*, in: K dějinám českých politických stran v druhé polovině 19. a začátkem 20. století, AUC – Philosophica et Historica 3, Praha 1982, s. 117–150.

³³ Otto URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982.

V závěru osmdesátých let vyšla syntetická práce Jana Galandauera *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, perspektivy* (1988), jež mimo jiné objektivně a na základě souhrnu předchozích badatelských výsledků představila a zhodnotila programatiku a působení České strany státoprávně pokrokové v předvečer první světové války a v jejím průběhu.³⁴ Vztahu pokrokářství a realismu, T. G. Masaryka a státoprávních radikálů se též autor dotkl i ve svém popularizačním eseji *T. G. Masaryk a vznik ČSR* (1988), významně rezonujícím v tehdejší české společenské atmosféře.³⁵

Na liše historiografie pokrokářského stranictví se v té době výrazně představil Martin Kučera svou fundamentální kandidátskou disertací *Pokrokářské hnutí, jeho programy, vývoj a rozklad od 90. let do květnových voleb 1907* (1990), jež se žel dosud nedočkala knižního vydání, ačkoliv představuje nejrozsáhlejší dílo k dějinám pokrokového hnutí vůbec. Další příspěvky k tomuto tematickému okruhu publikoval pak autor časopisecky v průběhu devadesátých let 20. a v první dekádě 21. století.³⁶

Nové výzkumné možnosti, jež se objevily po listopadovém převratu roku 1989, poněkud zastínily zájem o problematiku státoprávně pokrokářského radikalismu na počátku 20. století i o české politické a kulturní dějiny tohoto období vůbec. Stranou pozornosti proto neprávem zůstala diplomová práce Alice Bernartové *Česká strana státoprávně pokroková 1914–1918* (1993),³⁷ vzešlá opět ze semináře profesora Roberta Kvačka a časově navazující na někdejší práci Josefa Tomeše.

Specifický podíl strany, respektive jejích protagonistů v české politice, v domácím i zahraničním odboji za první světové války připomněl ve své syntetické monografii *Češi, české země a Velká válka 1914–1918* (2001) Ivan Šedivý, jenž se předtím opakovaně zabýval státoprávně pokrokářskou tematikou v dílčích studiích.³⁸

Historie státoprávně pokrokové strany se vždy více či méně dotkli autoři prací, věnovaných osobnosti jednoho z jejích čelných reprezentantů, básníka Viktora Dyka, zvláště pak těch, jež se zaměřovaly na Dykův ideový a politický profil. Z meziválečného období připomeňme alespoň studii Antonína Hartla *O politickém básníku. Poznámky k dílu Viktora Dyka 1877–1931* (1931), z osmdesátých a devadesátých let obsáhlou monografií Jaroslava Meda *Viktor Dyk* (1988), zabývající se všemi oblastmi Dykovy literární i veřejné činnosti, a

³⁴ Jan GALANDAUER, *Vznik Československé republiky 1918: Programy, projekty, perspektivy*, Praha 1988.

³⁵ Jan GALANDAUER, *T. G. Masaryk a vznik ČSR*, Praha 1988 (edice Slovo k historii).

³⁶ Martin KUČERA, *Pokrokářské hnutí, jeho programy, vývoj a rozklad (Od devadesátých let do květnových voleb 1907)*, kandidátská disertace FF UK, Praha 1990; *Kulturně politická aktivita pokrokářského hnutí*, Český časopis historický, 92, 1994, s. 63–78; *Reakce na hilsneriádu v táboře českých radikálů*, in: Miloš POJAR (ed.), *Hilsnerova aféra a česká společnost 1899–1999*, Praha 2000, s. 73–88.

³⁷ Alice BERNARTOVÁ, *Česká strana státoprávně pokroková 1914–1918*, diplomová práce FF UK, 1993.

³⁸ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2001.

esejistickou studii Františka Kautmana *Naděje a úskalí českého nacionalismu* (1992), původně vydanou v samizdatu, z poslední doby příspěvky ve sborníku *Básník a politik* (2004) nebo monografii Josefa Tomeše *Viktor Dyk a T. G. Masaryk. Dvoji reflexe češství* (2009).³⁹ Analogicky se k historii strany vztahují i biografie některých dalších jejích představitelů, například diplomová práce Filipa Wittlicha, věnovaná K. S. Sokolovi,⁴⁰ nebo studie Richarda Vaška o Antonínu Kalinovi.⁴¹

Vývoj pokrokařského stráníctví v Čechách a explicitně historii České strany státoprávně pokrokové shrnuje faktograficky vyčerpávající stať Martina Kučery v prvním svazku syntetického díla *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a v Československu, 1861–1938* (2005);⁴² pokrokařské strany moravské představuje v témže svazku Jiří Malíř, jenž již předtím významně přispěl k této problematice svým dílem *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914* (1996)⁴³. Politické programy českých pokrokařských stran a stran masarykovsko-realistické orientace byly kriticky vydány Josefem Harnou a Martinem Kučerou v edici *Politické programy českých „pokrokových“ stran 1896–1920* (2010).⁴⁴

V roce stého výročí vzniku státoprávně pokrokové strany se péčí Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky uskutečnil vědecký seminář k historii této strany. Tři hlavní referáty, pronesené na tomto fóru, byly posléze přepracovány ve studii, publikované v monotematickém čísle časopisu *Střed* s názvem *Pro národní stát a pokrok! Podoby českého pokrokařství 1890–1920*. V první z nich nastínil Martin Kučera vývoj českého pokrokařství a podal hutný portrét jeho kontinuálního protagonisty dr. Antonína Hajna,⁴⁵ ve druhé se Josef Tomeš vyrovnal s působením České strany státoprávně pokrokové před první světovou válkou

---

³⁹ Antonín HARTL, *O politickém básníku. Poznámky k dílu Viktora Dyka 1877–1931*, Brno 1931; Jaroslav MED, *Viktor Dyk*, Praha 1988; František KAUTMAN, *Naděje a úskalí českého nacionalismu. Viktor Dyk v českém politickém životě*, Praha 1992; *Básník a politik. Sborník z konference k sedmdesátému výročí úmrtí Viktora Dyka*, ed. Josef Tomeš, Praha 2004, zde především stať Martina KUČERY, *Obrisy světa Viktora Dyka za války*, s. 72–89; Josef TOMEŠ, *Viktor Dyk a T. G. Masaryk. Dvoji reflexe češství*, Praha 2009.

⁴⁰ Filip WITTLICH, *Karel Stanislav Sokol (1867–1922) – český radikální politik*, diplomová práce FF UK, Praha 1993.

⁴¹ Richard VAŠEK, *Antonín Kalina. Příspěvek k portrétu českého politika a diplomata*, *Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy* 19. a 20. století, 1, 2009, č. 2, s. 63–90.

⁴² MARTIN KUČERA, *Česká strana státoprávně pokroková (1908–1918)*, in: Jiří MALÍŘ –Pavel MAREK a kolektiv, *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. I. díl. *Období 1861–1938*, Brno 2005, s. 333–340 (zde též podrobný soupis pramenů a literatury).

⁴³ Jiří MALÍŘ, *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914*, Brno 1996.

⁴⁴ *Politické programy českých „pokrokových“ stran 1896–1920*, Edice politických programů, svazek 6, editoři Josef Harna, Martin Kučera, Praha 2010.

⁴⁵ Martin KUČERA, *Nástin vývoje českého pokrokařství*, *Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy* 19. a 20. století, 1, 2009, č. 2, s. 8–22.

a s jejím jedinečným místem v dobové české politice⁴⁶ a ve třetí zpřítomnil Richard Vašek postavu Antonína Kaliny, hlavního mluvčího strany na půdě vídeňského parlamentu.⁴⁷

Zvláštní kapitoly se straně a její politice na vídeňské říšské radě dostalo v nedávno vydaném impozantním díle německého historika Roberta Lufta *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft. Tschechische Abgeordnete und Parteien des österreichischen Reichsrats 1907–1914* (2012), detailně zachycujícím působení českých politických stran v předlitavském parlamentu v předvečer první světové války, v letech 1907–1914. Druhý svazek této práce, představující všechny české říšské poslance v uvedeném období, obsahuje biografie tehdejších státoprávně pokrokářských poslanců Karla Baxy, Antonína Hajna, Antonína Kaliny, Václava Prunara a K. S. Sokola.⁴⁸

Struktura práce

Předkládaná disertace se snaží kriticky vytěžit a shrnout uvedené prameny a předchozí příspěvky k tomuto tématu a historicky poprvé podat celistvé dějiny státoprávně pokrokové strany v celém desetiletí její existence, s přihlédnutím k jejím kořenům i následnému působení v národní tradici. Připomíná historické souvislosti vzniku strany, podává nástin jejího programového profilu, analyzuje její členskou a voličskou základnu i organizační strukturu, představuje osobnosti jejích vůdců a na konkrétním materiálu se snaží postihnout její místo a roli v širším kontextu soudobé české politiky v předvečer i v průběhu první světové války. Ve své kompozici se pak snaží adekvátně kombinovat chronologické a problémové hledisko.

Práce je rozdělena do *sedmi kapitol*, nepočítaje v to úvod a závěr.

Úvodní stať (*O tématu a jeho zpracování*) vymezuje téma práce, pojednává o pramenech a literatuře, shrnuje výsledky dosavadního bádání a formuluje autorova heuristická a metodologická východiska .

První kapitola (*Od pokrokového hnutí ke státoprávně pokrokové straně*) nastiňuje ideově politické kořeny strany v pokrokářské tradici, historii pokrokového hnutí devadesátých

---

⁴⁶ Josef TOMEŠ, *Za samostatný český stát. Fenomén České strany státoprávně pokrokové (1908–1914)*, Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století, 1, 2009, č. 2, s. 23–62.

⁴⁷ Richard VAŠEK, *Antonín Kalina. Příspěvek k portrétu českého politika a diplomata*, Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století, 1, 2009, č. 2, s. 63–90.

⁴⁸ Robert LUFT, *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft. Tschechische Abgeordnete und Parteien des österreichischen Reichsrats 1907/1914*, Band 1–2, München 2012.

let a jeho postupného štěpení do několika proudů, vznik radikálně pokrokové a státoprávně radikální strany na přelomu století, jejich následující politické působení, rozdíly i spolupráci a posléze připomíná souvislosti jejich spojení v jednu stranu na jaře 1908, ve změněné situaci politického stranictví po zavedení všeobecného volebního práva.

Druhá kapitola (*Nástin profilu strany*) se zaměřuje na celkovou charakteristiku státoprávně pokrokové strany: na její program, členskou základnu, voličské zázemí, organizaci, financování, tisk a další nástroje prakticko-politického působení. Ve zvláštních medailonech představuje nejvýznamnější představitele a mluvčí strany: Antonína Hajna, Karla Stanislava Sokola, Antonína Kalinu, Lva Borského a Viktora Dyka – a stručnými biogramy připomíná řadu dalších stranických exponentů: žurnalistů a publicistů, komunálních politiků i umělců a vědců.

Třetí kapitola (*O samostatnou českou zahraniční politiku*) pojednává o zahraničně politických aktivitách strany v letech 1908–1913, především v době bosenské (anekční) krize na přelomu let 1908–1909 a za balkánských válek v letech 1912–1913, o jejích zákulisních plánech a zahraničních sondážích i o kampaních stranického tisku, vycházejících z programových snah o mezinárodní prezentaci české otázky.

Čtvrtá kapitola (*Na vnitropolitické scéně let 1908–1914*) shrnuje vnitropolitickou činnost strany v letech 1908–1913, její politiku na říšské radě, na českém zemském sněmu i v municipalitě, měření sil v parlamentních volbách roku 1911, vymezování vůči ostatním českým politickým stranám, styčné body i rozpory s mladočechy, národními sociály i realisty, postupné sbližování s moravskou stranou lidovo-pokrokovou a s mladou generací realistické i mladočeské strany.

Pátá kapitola (*V předvečer světové války*) zevrubně připomíná intenzivní aktivitu strany v průběhu jara 1914, vrcholící květnovým mimořádným sjezdem, přijetím a publikací tzv. *Manifestu k Evropě*, formulujícího její stanovisko k blížícímu se světovému válečnému konfliktu a předjímajícího postup budoucího českého protirakouského odboje, jakož i konspirativním jednáním vedoucích stranických představitelů s ruským konzulem v Praze Žukovským.

Šestá kapitola (*Za války a v odboji*) pojednává o účasti strany, respektive jejích členů a stoupenců v domácím i zahraničním odboji za první světové války a paralelně s tím i o její činnost ve zprvu utlumených, posléze znovu oživených oficiálních politických strukturách a orgánech, především na říšské radě. Podrobněji se věnuje historii samostatného státoprávního prohlášení, proneseného poslancem Antonínem Kalinou při obnovení činnosti říšské rady 30. května 1917. Konečně dokumentuje podíl strany na jednáních o koncentraci českého

politického stranictví v letech 1917–1918, okolnosti ukončení její činnosti a jejího splynutí s dalšími stranami v novou velkou všenárodní stranu – Českou státoprávní demokracii.

Sedmá kapitola (*Druhý život strany*) připomíná působení bývalých státoprávních pokrokářů v rámci Československé národní demokracie, kde spoluutvářeli idealisticko-nacionalistický proud a kde se mnozí z nich výrazně politicky i publicisticky exponovali. Zvláště si všímá politických vystoupení Viktora Dyka, personifikujícího snad nejvýraznější tradici státoprávně pokrokařské ideologie, od počátku dvacátých do počátku třicátých let, především jeho polemik s T. G. Masarykem, znějících i reminiscencemi jejich sporů z doby před první světovou válkou, ale také postojů skupiny mladých národních demokratů kolem revue *Národní myšlenka*, hlásící se k odkazu dykovského idealistického nacionalismu a reprezentované Vlastimilem Klímou, Ladislavem Rašínem a Františkem Touškem.

Závěrečná stať (*Fenomén státoprávních pokrokářů*) hodnotí roli České strany státoprávně pokrokové v proměnách politické reality let 1908–1918 i v širším záběru novodobých českých dějin, zamýšlí se nad její reflexí současníky i echem její existenci v historickém povědomí následujících generací.

Dokumentární přílohu práce tvoří text *Manifestu k Evropě* z května 1914 a *státoprávního prohlášení* poslanců strany na říšské radě v květnu 1917.

Shrnutí

Práce chce ukázat specifické postavení strany v české politice na počátku 20. století a v dějinách moderního českého nacionalismu. Přitom se vyrovnává s některými zásadními otázkami a problémy, jež dané téma nastoluje. Předně ukazuje historicky podmíněný typ politického stranictví, který strana reprezentovala, možnosti a meze jejího politického uplatnění a vlivu v předválečných letech a uprostřed válečných poměrů. Zvláštní pozornost věnuje úloze výrazných a přitom často velmi rozdílných osobností ve vedení strany a při prezentaci stranické politiky, speciálně pak politickému působení Viktora Dyka, jenž ve službách ideálů, hájených státoprávně pokrokovou stranou, osobitě propojil politiku s uměním a svým dílem mimoděk posílil rezonanci strany v národním historickém povědomí. Dále přibližuje státoprávně pokrokařskou variantu českého nacionalismu, filosoficky i mravně fundovanou, nedílně spojenou s demokracií, ale zároveň požadující až militantní národní sebevědomí. Hlubší rozbor věnuje předválečné „katastrofické“ orientaci strany na válečnou alternativu, odmítanou v mírových dobách většinou české veřejnosti s ironií jako chiméra, a přitom realisticky reflektující objektivní skutečnost a předjímající program, s nímž se za světové války ztotožnila rozhodující část českého politického tábora. A posléze sleduje též

osudy ideového dědictví strany a jejích někdejších protagonistů v politickém životě meziválečného Československa i v dobách následujících.

Státoprávně pokroková strana reflektovala více než ostatní složky dobové české politiky některé tendence světového vývoje na počátku 20. století a snažila se na ně pozitivně reagovat ve svém programu i ve své konkrétní činnosti. Její radikální nacionalismus, inspirovaný v některých rysech nacionalismem velkých národů, obrážel snahu postavit adekvátní protějšek stále agresivnějšímu nacionalismu německému a zároveň v očekávaných mezinárodně politických zvratech ofenzivně prosadit nárok Čechů na samostatnou státní existenci po boku svobodných evropských národů a jejich národních států. Jako jediná z českých politických stran před první světovou válkou vytýčila ideu samostatného českého státu i mimo rámec rakousko-uherské monarchie, veřejně se přihlásila k prodohodové orientaci, a předjala tak program českého zahraničního i domácího odboje v letech 1914–1918, na němž se pak od jeho počátku aktivně podílela. V průběhu válečných let, kdy se s jejími zásadními programovými postuláty jako takovými postupně ztotožnily další české politické strany a větší část národa, ztrácela své jedinečné postavení z předválečné doby a stávala se součástí širší fronty domácího odboje. Ideový odkaz strany přežíval pak v nových politických poměrech meziválečného Československa v národně demokratické straně, kde na něj vedle bývalých státoprávních pokrokářů posléze navázala agilní skupina mladé generace, sdružená kolem revue *Národní myšlenka* a usilující o teoreticky fundovanou moderní variantu českého nacionalismu. A díky působivému básnickému dílu Viktora Dyka našel své místo i v národní kulturní tradici.

Výběr z pramenů a literatury

Archivní fondy

Archiv Národního muzea, fond Antonín Hajn, fond Antonín Kalina, fond Vlastimil Klíma
Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Viktor Dyk a Zdeňka Hásková
Archiv Ústavu T. G. Masaryka, fond TGM, fond Edvard Beneš, fond Ústav T. G. Masaryka

Dobový tisk

Samostatnost, ročník 1908–1914
Pokroková revue, ročník 1907–1914
Neodvislost, ročník 1917–1918
Samostatnost, ročník 1924–1938

Další prameny

- BENEŠ Edvard, *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa*, díl I–III, Praha 1927
- BORSKÝ Lev, *Před válkou o válce*, Praha 1920
- BORSKÝ Lev, *Z civilního generálního štábu*, Praha 1924
- BORSKÝ Lev, *Znovudobytí samostatnosti*, Praha 1928
- DAVID Josef, *Paměti*, rukopis (v majetku JUDr. Milana Davida, kopie v archivu autora)
- DYK Viktor, *Vzpomínky a komentáře. 1893–1918*. Kniha první a druhá, Praha 1927
- DYK Viktor, *Ad usum pana presidenta republiky*, Praha 1929
- DYK Viktor, *O národní stát. 1917–1931*, I–VII, ed. J. O. Novotný, Praha 1932–38
- HAJN Alois, *Život novinářův*, I, Praha 1930
- HAJN Antonín, *Česká politika za války*, Praha 1924
- HAJN Antonín, *Česká státoprávní demokracie*, in: Příručka. Výběr úvah politických i jiných, ed. Antonín Hajn, Praha 1918, s. 9–29
- HAJN Antonín, *Výbor prací 1889–1909*, I–III, Praha 1912–13 (zvláště díl I: *Pokrokové hnutí let devadesátých*)
- HEIDLER Jan, *České politické strany v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1914
- KAPRAS Jan ml., *Paměti*, rukopis (v majetku rodiny Kaprasovy, kopie v archivu autora)
- KLÍMA Vlastimil, *1938: Měli jsme kapitulovat?*, ed. Robert Kvaček, Josef Tomeš, Richard Vašek, Praha 2012
- KLOUDA Antonín, *Výbor z „Vlastního životopisu“ doplněný poznámkami ilustracemi*, Praha 2012
- KVAPIL Jaroslav, *O čem vím. Sto kapitol o lidech a dějích z mého života*, Praha 1932
- MACHAR Josef Svatopluk, *Pět roků v kasárnách. Vzpomínky a dokumenty*, Praha 1927
- MASARYK T. G., *Světová revoluce. Za války a ve válce 1914–1918*, ed. Jindřich Srovnal, Praha 2005 (Spisy TGM, sv. 15)
- PLESINGER-BOŽINOV Miroslav, *Vzpomínky na první odboj*, ed. Eduard Kubů, Praha 1997
- Politické programy českých „pokrokových“ stran 1896–1920*, Edice politických programů, svazek 6, editoři Josef Harna, Martin Kučera, Praha 2010
- Příručka. Výběr úvah politických i jiných*, ed. Antonín Hajn, Praha 1918
- Státoprávně a pokrokově*, Praha 1913
- TOBOLKA Zdeněk Václav, *Můj deník z první světové války*, ed. Martin Kučera, Praha 2008

Literatura

- Básník a politik. Sborník z konference k sedmdesátému výročí úmrtí Viktora Dyka*, ed. Josef Tomeš, Praha 2004
- BERNARTOVÁ Alice, *Česká strana státoprávně pokroková 1914–1918*, diplomová práce FF UK, Praha 1993
- ČAPEK Ema, *Literatura pokrokového hnutí*, Praha 1928
- ČECHUROVÁ Jana, *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*, Praha 1999
- ČERVINKA František, *Boje a směry českého studentstva na sklonku minulého a počátku našeho století*, Praha 1962

- GALANDAUER Jan, *Vývoj strany radikálně pokrokové v letech 1897–1904*, diplomová práce FF UK, Praha 1960
- GALANDAUER Jan, *Politické dědictví Omladiny a pokrokového hnutí po roce 1897*, Československý časopis historický 12, 1964, č. 6, s. 797–818
- GALANDAUER Jan, *T. G. Masaryk a vznik ČSR*, Praha 1988 (edice Slovo k historii)
- GALANDAUER Jan, *Vznik Československé republiky 1918: Programy, projekty, perspektivy*, Praha 1988
- HAJN Antonín, *Naše poslání. Šest kapitolek o minulosti a budoucnosti*, Praha 1918
- HARTL Antonín, *O politickém básníku. Poznámky k dílu Viktora Dyka 1877–1931*, Brno 1931
- HAVRÁNEK Jan, *Počátky a kořeny pokrokového hnutí studentského na počátku 90. let 19. století*, Sborník příspěvků k dějinám Univerzity Karlovy, II, sv. 1, Praha 1961, s. 5–28.
- KAUTMAN František, *Naděje a úskalí českého nacionalismu. Viktor Dyk v českém politickém životě*, Praha 1992
- KUČERA Martin, *Česká strana státoprávně pokroková (1908–1918)*, in: Jiří MALÍŘ –Pavel MAREK a kolektiv, *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. I. díl. *Období 1861–1938*, Brno 2005, s. 333–340
- KUČERA Martin, *Pokrokářské hnutí, jeho programy, vývoj a rozklad (Od devadesátých let do květnových voleb 1907)*, kandidátská disertace FF UK, Praha 1990
- KUČERA Martin, *Kulturně politická aktivita pokrokářského hnutí*, Český časopis historický, 92, 1994, s. 63–780
- KUČERA Martin, *Nástin vývoje českého pokrokářství*, Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století, 1, 2009, č. 2, s. 8–22
- KUČERA Martin, *Obrysy světa Viktora Dyka za války*, in: *Básník a politik. Sborník z konference k sedmdesátému výročí úmrtí Viktora Dyka*, ed. Josef Tomeš, Praha 2004, s. 72–89
- LUFT Robert, *Parlamentarische Führungsgruppen und politische Strukturen in der tschechischen Gesellschaft. Tschechische Abgeordnete und Parteien des österreichischen Reichsrats 1907/1914*, Band 1–2, München 2012
- MALÍŘ Jiří, *Pokrokové hnutí na Moravě v letech 1898–1906*, Sborník filosofické fakulty brněnské univerzity, C 21–22, 1975, s. 101–122; *Pokrokové hnutí na Moravě II. Vznik a vývoj Moravské pokrokové strany*, Sborník filosofické fakulty brněnské univerzity, C 25–26, 1978–79, s. 99–129
- MALÍŘ Jiří, *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914*, Brno 1996
- MALÍŘ Jiří – MAREK Pavel a kolektiv, *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. I. díl. *Období 1861–1938*, Brno 2005
- MALÝ Jaromír, *K státoprávnímu prohlášení poslance A. Kaliny 30. května 1917 (Z historie domácího odboje)*, s. 332–348, resp. (samostatná publikace) *Státoprávní prohlášení poslance Antonína Kaliny z 30. května 1917. Příspěvek k historii domácího odboje za světové války*, Praha 1927
- MALÝ Jaromír, *Soupis literatury o pokrokovém hnutí*, Samostatnost 1, 1924, č. 1, 21. 2. 1924
- MED Jaroslav, *Viktor Dyk*, Praha 1988
- PAULOVÁ Milada, *Dějiny Maffie. Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914–1918*, díl 1 a 2, Praha 1937 a 1939
- PAULOVÁ Milada, *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*, Praha 1968
- ŠEDIVÝ Ivan, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2001
- TOBOLKA Zdeněk Václav, *Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do dnešní doby*, díl III, část 2, Praha 1936

- TOMEŠ Josef, *Česká strana státoprávně pokroková v letech 1908–1914*, rigorózní práce FF UK, Praha 1979
- TOMEŠ Josef, *Česká strana státoprávně pokroková v letech 1908–1914*, in: K dějinám českých politických stran v druhé polovině 19. a začátkem 20. století, AUC – Philosophica et Historica 3, Praha 1982, s. 117–150
- TOMEŠ Josef, *Za samostatný český stát. Fenomén České strany státoprávně pokrokové (1908–1914)*, Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století, 1, 2009, č. 2, s. 23–62
- TOMEŠ Josef, *Viktor Dyk a T. G. Masaryk. Dvoji reflexe češství*, Praha 2009
- TOMEŠ Josef, *Nacionalismus a demokracie. Úskalí české nacionální strany v meziválečném Československu*, in: Eva BROKLOVÁ – Josef TOMEŠ – Michal PEHR, *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*, Praha 2008, s. 130–213
- URBAN Otto, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982
- VÁCLAVŮ Lubor, *Rozpad pokrokového hnutí 1894–1897*, diplomová práce FF UK, 1974
- VAŠEK Richard, *Antonín Kalina. Příspěvek k portrétu českého politika a diplomata*, Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století, 1, 2009, č. 2, s. 63–90
- VAŠEK Richard, *Antonín Kalina. Příspěvek k portrétu českého politika a diplomata*, Střed. Časopis pro mezioborová studia Střední Evropy 19. a 20. století, 1, 2009, č. 2, s. 63–90
- WERSTADT Jaroslav, *Od České otázky k Nové Evropě*, Praha 1920
- WERSTADT Jaroslav – SYCHRAVA Lev, *Československý odboj*, Praha 1923
- WITTLICH Filip, *Karel Stanislav Sokol (1867–1922) – český radikální politik*, diplomová práce FF UK, 1993